

Çokan Velihanov ile F.M.Dostoyevski'nin Mektupları

Çeviren: Dinara DUİSEBAYEVA*

F.M.Dostoyevski'ye**

5 Aralık 1856, Omsk

Muhterem Fyodr Mihayloviç,

Size mektup yazmak için doğan bu fırsattan istifade etmek için acele ediyorum. Siz gittikten sonra kentinizde sadece bir gece kaldım ve ertesi gün yola çıktım. O akşam benim için çok sıkıcı idi. Çok sevdiğim ve bana hüsnüniyet besleyen insanlardan ayrılmak çok ağır geldi¹.

---

* *Yrd.Doç.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE, dduisebayeva@aydin.edu.tr*

** Rusçadan Türkçeye tercüme ettiğimiz mektupların metni şu çalışmadan alınmıştır: *Ч.Ч.Валиханов собрание сочинений в пяти томах*, том 5, Главная Редакция Казахской Советской Энциклопедии, Алма-Ата 1984-1985, том 5, 1985, с.143-144; с.147, 150; с.150-152; с.176-179. [*Ç.Velihanov Eserlerinin 5 Ciltlik Külliyyatı*, Kazak Sovyet Ansiklopedisi Başkanlığı Yayınları, Almatı 1984-1985, 5.cilt 1985, s. 143-144; 147, 150 ve 150-152; s.176-179] Mektuplardaki ayraç içinde yer alan ekleme ve açıklamaları da çevirdik ve ayraç içinde verdik. Gerekli gördüğümüz diğer ek bilgi ve açıklamaları ise dik ayraçla göstermeyi uygun bulduk.

¹ Çokan Velihanov (1835-1865) ile F.M.Dostoyevski (1821-1881) arasındaki dostluk, edebiyat tarihçisi, roman ve öykü yazarı Muhtar Avezov'un 1956 yılında "*Drujba Narodov* [Halklar Dostluğu] dergisinde yayımlanan "F.M.Dostoyevski ile Çokan Valihanov" adlı makalesi başta olmak üzere tarih profesörü Carasbay Ermekbay'ın son ulaştığımız "Miras Bıraktıkları Mektuplarında Fyodr Dostoyevski ile Çokan Velihanov" başlıklı makalesine (<http://gisap.eu/ru/node/70631>). Erişim: 23.06.2016) kadar birçok çalışmada ele alınmıştır. Carasbay Ermekbay, adı geçen makalesinde N.Veselovski'nin "Şarkiyatçılığın gökyüzünde parlak bir meteor gibi kayıp gitti." dediği Kazak aydını Çokan Velihanov ile ünlü yazar F.M.Dostoyevski'nin ne zaman, nerede ve nasıl tanıştıklarını, aralarında kurulan dostluk bağının ne kadar sürdüğünü mektuplardan seçtiği alıntılarla anlatır. Carasbay Ermekbay'a göre elimize Çokan Velihanov'un F.M.Dostoyevski'ye yazdığı dört mektup, F.M.Dostoyevski'nin Çokan'a yazdığı bir mektup ulaşmıştır. Çokan Velihanov'un eserler külliyyatında da yer alan bu mektuplar ve anılan iki büyük şahsiyetin diğer mektupları incelendiğinde onların arasındaki mektuplaşmanın altı yıl sürdüğünü söylemek mümkündür. Muhtar Avezov, Çokan Velihanov ile F.M.Dostoyevski arasındaki dostluğu "hakikî, samimî ve gönülden bir dostluk" olarak tarif etmiştir. F.M.Dostoyevski'nin genç dostu Çokan Velihanov'a duyduğu hayranlık ve sevgi, onun gelecekte parlak bir Kazak aydını olacağına dair umudu, yazarımızın diğer arkadaşlarına ve tanıdıklarına yazdığı mektuplara da yansımıştır. Bununla da kalmamış Çokan Velihanov'un bazı özellikleri Dostoyevski'nin "Delikanlı" adlı romanındaki Versilov'a ilham kaynağı olmuştur. Olga

Sizinle Semipalatinsk'te geçirilen o birkaç gün öyle hoş idi ki şimdiden sizi ziyaret etme ve sizde kalabilmenin yollarını arıyorum. His ve hâli anlatmada usta değilim. Diğer yandan bunun gereksiz olduğunu da düşünüyorum. Size ne kadar bağlı olduğumu ve sizi ne kadar çok sevdiğimi tabii ki biliyorsunuz.

Omsk'a geldiğimde, Semipalatinsk'e, size gidecek olan en iyi dostlarımdan Aleksandr Sergeyeviç Tsyurikov² ile vedalaşma gibi nahoş bir durumla karşılaştım.

Lütufkâr Fyodr Mihayloviç, size bu iyi kalpli zatı tavsiye diyor. Onu sevmelisiniz. Ne kadar sık görüşürseniz o kadar iyidir. Omsk, dedikoduları ve ardı arkası kesilmeyen entrikalarıyla öyle itici ki, bu şehri latife olsun diye terk etmiyorum. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Hayatımı nasıl daha iyi düzenleyebilirim, Fyodr Mihayloviç, bana akıl verin lütfen.

Durov³, nedense kendini iyi hissetmiyor. Burada, galiba, memur tuzakları ve entrikaları ile arası iyi değil. Bütün bunları, mamafih Tsyurikov tüm ayrıntılarıyla size rapor edebilir.

Malyskina "Astana-Sen Petersburg. Kazakistan ve Rusya: Edebî İlişkiler" başlıklı yazısında, F.M.Dostoyevski'nin "Delikanlı" (1875) adlı romanının taslak nüshasında Çokan Valihanov'un isminin geçtiğini belirtir.
(“АСТАНА–САНКТ:ПЕТЕРБУРГ Казахстан-Россия: литературные связи”, <http://magazines.russ.ru/neva/2015/9/14ast.html>. Erişim: 23.06.2016)

² Aleksandr Nikolayeviç Tsyurikov (Цюриков Александр Николаевич, 1824-1899), hukukçu, Dekabrist aydınlardan G.S.Batenkov'un arkadaşıdır. 1847-1858 yılları arasında Omsk'ta ve Semipalatinsk'te savcı olarak görev yapmış, daha sonra Kaluga'ya yerleşmiştir. Çokan Valihanov ile Omsk'ta iken tanışmış ve dost olmuştur. Tsyurikov'un Çokan'a duyduğu sevgi ve bağlılık hayatının sonuna kadar sürmüştür.

³ Sergey Fedoroviç Durov (Дуров Сергей Федорович, 1816-1869), Rus şair, yazar ve mütercim. Petraşevçilerdendir. 1849 yılında, Çarlık Rusya'daki siyasî yapının demokratikleştirilmesi ve köylülerin topraklarıyla birlikte azat edilmesi fikirlerini savunan Mihail Vasilyeviç Petraşevski'nin öncülüğünde gerçekleştirilen toplantılarına katılan ve aralarında F.M.Dostoyevski'nin de bulunduğu aydınlarla birlikte tutuklanmıştır. Petraşevski ile birlikte tutuklanan ve daha sonra "Petraşevçiler" olarak anılacak 20 kişiye idam cezası verilmiştir. İdam cezasının sahnelenmesinin ardından çar tutukluları affetmiş ve idam, sürgün ve kürek cezasıyla değiştirilmiştir. S.F.Durov, F.M.Dostoyevski ile birlikte Omsk hapisanesine gönderilmiştir. Durov da Çokan Valihanov ile Omsk'ta tanışır. Omsk, o esnada Sibiryâ Kırgızları Vilayeti'nin (1854-1868) yönetim merkezidir ve S.F.Durov da valilikte çalışmaktadır.

Barnaul'daki derunî bilgiler sahibi dahi zatla fikir mütalaanız, mistik⁴ sohbetiniz... nasıl geçti? Gözümün nuru muhterem nişancı Vasili Petroviç'e⁵ selâmımı iletiniz, lütfen.

Kovrigin⁶ ona hiçbir şey yazmadığı için kızıyor. Mamafih yetimi uzun süre üzmemeli. Söz yetimden açılmışken. Son gece tavsiyeniz üzerine S. ile birlikte idim. Ona sorunuz, galiba kendisiyle çok hoş vakitler geçirdik.

Şimdilik hoşça kalın, Fyodr Mihayloviç, daha ayrıntılı ve çok sesli cevabınızı kısa sürede bekliyorum. Mektubunuzu Anna Andreyevna'ya⁷ verdim, galiba çok memnun oldu.

Sadık kulunuz Çokan Valihanov

Çokan Çingisoviç Valihanov'a⁸

14 Aralık 1856, Semipalatinsk

Mektubunuzu, dostum, Aleksandr Nikolayeviç [Tsyurikov] ulaştırdı. Beni sevdiğinizi yazıyorsunuz. Ben ise hiçbir merasime gerek duymadan size vurulduğumu ilân ediyorum. Asla ve kimseye, buna erkek kardeşim de dâhildir, size olduğu gibi gönlümün aktığını

---

⁴ Mektubun metnini aldığımız kitapta bu kelimeye “tahminî okuma” dipnotu verilmiştir (ç.n.).

⁵ Vasili Petroviç Demçinski (Демчинский Василий Петрович, 1830?-?), tuğgeneral yaveridir. Dostoyevski'nin Semipalatinsk yıllarındaki tanıdıklarındandır (http://www.fedordostoyevsky.ru/around/Demchinsky_V_P/. Erişim 15.07.2016).

⁶ N.Kovrigin, jeoloji mühendislerinin kumandanı, Altay bölgesi ve Semipalatinsk vilayetinin müfettişidir. “Gornyy Jurnal”[Dağ Dergisi] adlı dergide de (1860-1890) görev almıştır. 1850'li yıllarda Barnaul'daki Loktevsk fabrikasında çalışmıştır. O, burada Barnaul'daki nişanlısı Mariya Dmitriyevna İsayeva'yı ziyarete gelen F.M.Dostoyevski ile görüşürdü. O, Çokan Valihanov aracılığıyla düğün için F.M.Dostoyevski'ye ödünç para da vermiştir.

⁷ Anna Andreyevna de Grave, Osmk kalesi (güvenlik) kumandanının eşi olup sürgündeyken F.M.Dostoyevski'ye yardım etmiştir.

⁸ 14 Aralık 1856 tarihli ve “Çokan Çingisoviç Valihanov'a” başlığıyla kayıtlı olan bu mektubun M.E.Saltikov-Şçedrin Devlet Halk Kütüphanesi'nin arşivinde muhafaza edildiğini kaydeden Nechaeva, mektubun orijinali ile ilgili şu bilgileri de vermektedir: Mektup, iki yaprak (dört sayfa) olup boyutu 21,6X13,7. İlk yaprağın altında kurşun kalemle ismi belirlenemeyen bir kişinin notu (muhtemelen “Demçinski”) var. Ayrıca mektubun orijinal metninin önceki sahibi N.G.Pavlova'nın altı yaprakтан oluşan mektuplar listesi ve onunla ilgili bir açıklama notu (bir yaprak) da eklenmiştir. (http://www.fedordostoyevsky.ru/pdf/nechaeva_1957.pdf. Erişim 14.07.2016)

bilmiyorum ve bunun nasıl gerçekleştiğini ancak Tanrı bilir. Burada açıklama için birçok sebep söylenebilir. Ama sizi övmeye gerek var mı? Siz, ispata gerek duymadan samimiyetime inanıyorsunuz değil mi, azizim Vali Han? Bu konuda 10 kitap yazmak gerekseydi hiçbir şey yazamazdınız. Duygular ve gönül bağlılığı, anlaşılması imkânsız işlerdir. Sizinle vedalaştığımız gün, hepimiz üzgündük. Yolculuk boyunca hep sizi andık ve yarışa yarışa övdük. Siz de bizimle gelebilseydiniz ne kadar muhteşem olurdu! Barnaul'da büyük bir tesir uyandırıldınız⁹.

Kuznetsk'te (yalnız idim) (Nota bene¹⁰. Bu bir sır.) en iyi dostum olan, zeki, sevimli, ruhu da yüreği de güzel bir hanımefendiye¹¹ sizden çok söz ettim. Sizi o kadar çok övmüş olacağım, görmemiş olmasına rağmen, söylediğine göre en parlak renklerle tasvir ettiğim için sizi çok sevmiş. Belki de bu harikulade kadınla bir gün tanışma imkânı doğar ve dilerim ki siz de onun dostlarından olursunuz. İşte bu dileğim işbu konudan bahsetmeme sebep oldu.

Barnaul'da hiç kalmadım diyebilirim. Mamafih bir baloya katıldım ve kısa sürede herkesle tanıştım. Daha çok Kuznetsk'te (5 gün) kaldım, daha sonra Zmiev'de ve Lokt'ta. Demçinski hep o alışık olduğumuz mizahî ruh hâlinde idi. Semeniyov, harikulâde bir insan. Ancak ben onu henüz yakından gözlemedim. Mektuba

---

⁹ Dostoyevski, 1850-1854 yıllarında Omsk kalesinde kürek mahkûmudur. 1854 yılında, kışın hapisten çıkar ve onu Müstakil Sibiryâ Kolordusu'na er olarak kaydederler. Dostoyevski, askerî görevini yapacağı Semipalatinsk'teki 7.Sibiryâ Sınır Taburu'na gelir. 1854 yılının baharında, daha sonra evleneceği Mariya Dmitriyevna İsayeva ile tanışır. 1856 yılında Dostoyevski, Çokan Velihanov ile tanışır. Şubat 1857'de, mektupta sözü edilen Kuznetsk'te Dostoyevski, Mariya Dmitriyevna ile nişanlanır. Aynı yıl Dostoyevski'ye asalet (zadegan) unvanı iade edilir. Mariya Dmitriyevna, Dostoyevski'nin ilk hanımıdır ve ne yazık ki 1864 yılında vefat eder. 1858 yılında Dostoyevski, ordudan istifa dilekçesini verir. Mart 1859'da Dostoyevski'nin istifa dilekçesine olumlu cevap verilir. Ancak gizli takip altındadır Dostoyevski. Kalacağı yer olarak Moskova yakınlarındaki Tver'i seçer. 1860 yılının Ocak ayında Petersburg'da oturma izni alır ve ailesiyle Petersburg'a taşınır. 1862 yılının yazında Dostoyevski iki buçuk ay sürecek olan yurtdışı seyahatine çıkar. Çokan, Dostoyevski ile Semipalatinsk'te tanışır. Çokan, onu önce Omsk'ta, daha sonra Petersburg'da ziyaret eder (<http://www.md.spb.ru/dostoevsky/biography/> erişim 13.07.2016).

¹⁰ Mektubu aldığımız yayında bu cümle için şu dipnot verilmiştir: “‘Dikkatinizi çekerim.’ anlamına gelen Latince bir ifadedir”.

¹¹ Dostoyevski'nin burada bahsettiği hanım Maria Dmitriyevna'dır.

yazamayacağın daha çok şey anlatılabilirdi. Fakat günü geldiğinde bir şey öğreneceksiniz. Kalbimin benim için hayattaki en değerli varlıkla ilgili (bunu bekliyordum da, beklemiyordum da) aniden onca dert, endişe ve korkuyla dolduğu ve yapayalnız olduğum şu dönemde (ama harekete geçmek lazım), şimdi, size iki yıldan beri yüreğimi ölesiye yormakta olan başlıca endişelerimi ve hedeflerimi açıklamadığım için pişmanlık duyuyorum!.. Yapsaydım bahtiyar olurum.

Sevgili dostum, azizim Çokan, size bilmeceler yazıyorum. Onları çözmeye uğraşmayın, ama bana şans dileyin. Belki yakında hepsini bizzat benden öğreneceksiniz...

Bize, bu tarafa mümkünse çabuk gelin, nisanda mutlaka burada olun. Niyetinizi erteletmeyin. Sizi öyle göresim geldi ki umarım siz de sıkılmazsınız.

Omsk'ta sıkıldığınızı yazmışsınız, nasıl da sıkılmazsınız! Görevinizle ve genel olarak vaziyetinizle ilgili olarak tavsiye istiyorsunuz. Ben şunlara ehemmiyet veriyorum: Çalışmayı bırakmayınız. Elinizde malzeme çok. Bozkır hakkında makale yazınız. Onu yayımlarlar (hatırlıyor musunuz bunu konuşmuştuk). Bozkırdaki hayat tarzı, sizin oralardaki dirlik düzen vb. hakkındaki notlarınız şeklinde düzenleyebilseydiniz çok daha güzel olurdu. Bu herkesin ilgisini çeken bir yenilik olurdu. Yeni bir şey olurdu ve siz de tabii ki ne yazacağınızı bilirdiniz (meselâ Puşkin'in¹² tercümesiyle John Tenner gibi, eğer hatırlıyorsanız).

Omsk'ta da, Petersburg'da da dikkatleri üzerinize çekmiş olurdunuz. Elinizdeki malzemelerle, bilgi ve notlarla siz Coğrafya Cemiyeti'nin de ilgisini çekerdiniz. Kısacası, Omsk'ta size başka türlü bakarlardı. Hatta sizin için açılacak yeni yolun imkânlarıyla akrabalarınızın da dikkatini çekerdiniz. Gelecek yazı bozkırda geçirmek istiyorsanız daha çok beklemek lazım. Fakat önümüzdeki

---

¹² A.S.Puşkin'in 1836'da, "Sovremennik" dergisinde ve The Reviewer imzasıyla yayımlanan, Kızılderiiler arasında uzun bir süre kalan Amerikalı John Tenner'in 1830'da çıkan "«A Narrative of the Captivity and Adventures of John Tanner during Thirty Years Residence Among the Indians» adlı kitabıyla ilgili bir makalesi. Detaylı bilgi için bkz: <http://feb-web.ru/feb/pushkin/texts/push17/vol12/Y12-441-.HTM#Критика.ТЕННЕР>

yıl 1 [bir] Eylül'den itibaren yıllık izninizi Rusya'da geçirmek için başvurabilirdiniz. Orada bir yıl kalınca artık ne yapacağınızı bilirdiniz. Bir yıllık masrafı karşılamaya gücünüz yeterdi. İnanın çok para gerekmiyor. Önemli olan belli bir hesap kitapla yaşamak, bunda istekli ve aktif olmak. Şartlara ve bakış açısına bağlıdır her şey. Orada geçireceğiniz bir yıl içerisinde hayatınızın ileriki yıllarında atacağınız adımları kararlaştırdınız. Sonuçları kendiniz de değerlendirir, daha doğrusu bundan sonra ne yapacağınıza karar verirdiniz. Sibiryaya geri dönünce akrabalarınızın zihninde öyle sonuçlar veya izlenimler uyandırıldınız ki (Neler neler tasavvur edilmez ve hayal edilmez, bir bilseniz!), onlar size yurtdışına, daha doğrusu iki yıllığına Avrupa'ya seyahate çıkmanız için izin verirdi. Sekiz yıl sonra hayatınızı öyle bir düzenlediniz ki vatanınıza çok faydalı bir insan olurdunuz. Meselâ milletinizden olan insanlar arasında, Rusya'ya Rusların arasında bulunan biri olarak bozkırın ne olduğunu anlatan ve mensubu olduğunuz halkı tanıtan, değerini açıklayan neredeyse ilk kişi olmak, aynı zamanda da aydınlanmış [okumuş] bir şefaatçi [dava adamı] olarak vatanına hizmet etmek, büyük bir amaç ve kutsal bir görev değil mi! Hatırlayın, siz tamamıyla Avrupaî tarzda eğitim görmüş ilk Kazaksınız¹³. Üstelik kader buna ek olarak ruh ve yürek vererek sizi harikulade bir insan yapmış. Geride kalmamak lazım, ısrar ediniz, gayret ediniz, hatta kurnazlık ediniz, eğer mümkünse. Aslında mümkün, emin olun.

Kaderinizle ilgili ütöpik fikirlerime ve fallarıma gülmeyiniz, azizim Vali Han!

Sizi o kadar çok seviyorum ki bütün gün boyunca sizi düşünüyor ve sizin kaderiniz hakkında hayaller kuruyorum. Tabî ki hayallerimde kaderinizin üzerine titriyor ve onu düzene sokuyordum. Fakat hayallerimin arasında bir hakikat vardı. O da şu ki siz kabilenizin Avrupaî tarzda eğitim görmüş ilk üyesisiniz. Bu

---

¹³ Mektupta "Kırgız" denmektedir. Dönemin Rus literatüründe Kazaklar için "Kırgız" veya "Kırgız-Kaysak", Kırgızlar için de "Kara Kırgızlar" terimleri kullanılmaktadır. Biz "Kazak" olarak aldık (ç.n.).

vaziyet dahi tek başına muhteşem bir vakadır ve onun şuurunda olmak size mesuliyetler de yükler. İlk adımı nasıl atacağına karar vermek zor. Ancak bir tavsiyem daha var (genel olarak), yolunuzdan şaşmayın, kim olduğunuzu unutmayın ve az hayal kurunuz, daha çok yapınız.

Herhangi bir şeyle başlayın işe, hiç olmazsa kendi mizacını çözmek uğruna bir şey yapınız. Herhangi bir şey yapmış olmak, hiçbir şey yapmamaktan daha iyidir.

Tanrı size baht bağışlasın!

Hoşça kalın, aziz dostum, sizi kucaklamama ve 10 defa öpmeme izin veriniz.

Beni unutmayın ve sık sık yazınız. Tsurikov'dan hoşlandım, samimi biri, fakat onun hakkında henüz az şey biliyorum.

Semenyov ile yollarınız birleşecek mi ve Semipalatinsk'e (hâmiş) birlikte gelebilecek misiniz? Öyleyse epey kalabalık olacağız. O zaman, belki, hayatımda çok şey değişecek!

Tanrı izin verirse...

Demçinski size hürmetlerini ilettiler. Onun evinde, genellikle yazılacağına dair söz verilen satırları bekleyerek kahvaltı ettiğimiz veya akşamları çay içtiğimiz masanın kenarında oturuyorum. Karşımda Tsyurikov oturuyor, o da size yazıyor.

Demçinski ise uyuyor ve horluyor. Şu anda saat akşamın 10'u. Neden çok yoruldum, anlamıyorum. Semipalatinsk hakkında size bir şeyler yazmak isterdim. İnsanı çok güldüren konular var. Doğru düzgün yazsan bile onda birini dahi yazıp bitiremezsin.

Hoşça kalın, aziz dostum. Bana sık sık yazınız. Ben size her zaman cevap yazacağım. Belki bir dahaki sefere hedeflerimden söz etmeyi göze alırım. D'ye hürmetlerimi iletiniz ve ona benim adımdan en içten dilekleri dileyin. Onu çok sevdiğime ve ona içten bağlı olduğuma inandırınız.

S. önünüzde saygıyla eğiliyor. Sizinle birlikte Omsk'ta nasıl yaşadığımı anlattı. S. sizi unutmamış ve sizinle çok ilgileniyor.

F.Dostoyevski'ye

18 Haziran 1859, Kazan (?)

Aziz dostum, Fyodr Mihayloviç!

Sana Kazan'dan yazacağıma söz vermiştim. Fakat çeşitli sebeplerle, en önemlisi de tembellikten, size Sibirya'dan, dün geldiğim ve general valiyi bekleyeceğim Petropavlovsk'tan yazıyorum. Daha sonra memleketime, doğrudan Orda'ya¹⁴ gitmeyi düşünüyorum. Sağlığım, iyi de değil kötü de değil. Kımız içiyor olsam da daha önce olduğu gibi biraz öksürüyorum, mamafih, bozkır, hür hava, at arabaları ne diyecek, nasıl tesir edecek, bakalım.

Şu anda ruh ve beden olarak keyifsizim, perişanım ve uzun uzun yazamıyorum. Keyifsizliğim Kazan'da yanıma bir yol arkadaşı almamdan kaynaklanıyor. Bu beyefendi ölümüne beni bıktırdı, fakat ondan bir türlü kurtulamıyorum. Ben nereye gitsem o da oraya gidiyor. Varlığı dahi tek başına benim için işkence gibi ve beni neredeyse çıldırtıyor... İşte, sevgili dostum, kendi kendime bir dert aldım. Asla ileride yol arkadaşları alma yanına. Canım daha fazla yazmak istemiyor, sevgili dostum, Mariya Dmitriyevna'ya, Mihail Mihayloviç'e ve ailesine, Maykov'a, Plonski'ye ve tanıdığımız herkese selâm ve hürmetlerimi iletiniz. Kısa yazdığım için affet, gelecek sefer daha geniş tutmaya gayret edeceğim.

Valihanov

Lütfen, adrese Petropavlovsk aracılığıyla Kökçetav'a,
Tobolsk vilayetine diye yaz.

---

¹⁴ Burada "Amankaragay bölgesi" kastedilmektedir. Amankaragay bölgesi, Çokan Velihanov'un babasının da bir süre "ağa sultan" olarak yönettiği, Çarlık'ın 1820-1830'lu yıllardaki idarî taksimatına göre Omsk Vilayeti'ne bağlı 7. bölgedir. 1867-1868 yılları arasında yeniden düzenlenen 7. bölgede 1830'lu yıllarda yaklaşık 14 357 kişi yaşamakta idi (<http://www.madenimura.kz/ru/culture-legacy/books/book/kazahstan-nacionalnaa-enciklopedia-1-tom?category=all&page=211>). Erişim: 22.07.2016) Çokan Velihanov, bu bölgenin resmî adını Kazaklar arasında yaygın olduğu hâliyle kullanmaktadır. "Orda", kelimesi "payitaht", "ordugâh" ve "merkez" anlamındadır.

F.Dostoyevski'ye

14 Ocak 1862, Kırgız¹⁵ Bozkır

Aziz dostum, Fyodr Mihayloviç.

Sen, muhtemelen çoktan öldüğümü düşünüyorsun. Bu arada, yaşıyorum. Yaşadığımın kanıtı da yazdığım şu mektup olacak. Şimdiye kadar, birazdan izah edeceğim birtakım makûl sebeplerden dolayı sana yazmadım. Birinciden ekimde Petersburg'da olacağımı düşünüyordum. Hastalanınca bu niyetimi aralığa kadar ertelettim. Aralıkta da sağlığım kötü olunca Sibiryâ doktorlarının kışı bozkırda geçirme tavsiyelerine boyun eğdim. Artık kendim de sağlığı benim gibi olan birinin Petersburg'da daimî olarak kalmaması gerektiğine karar verdim. Bu sebeple Kaşgar konsolosu görevine talibim. Aksi gerçekleşirse ordudan ayrılmak ve memleketimde, Orda'da, seçim çalışmalarına hizmet etmek istiyorum. Kaşgar'da dolgun bir maaşım olurdu. Oranın iklimi de güzel. Belki sağlığım da düzelirdi.

Eğer bu arzum gerçekleşmezse, memleketimde de vakit kötü geçmeyecektir diye düşünüyorum. Çiftçilikle, ticaretle meşgul olurum. Eğer halk seçerse dürüst bir yönetici olurum ve herhalde ebeveynlerime eğitimsiz ve vahşî sultanlarından daha fazla yararım olur. Hâl böyle olursa bir yıl veya iki yıl sonra Petersburg'a gider, dostlarımızla birkaç ay hoşça vakit geçirir, yeni kitap ve yeni fikirlerle donanmış olarak Orda'ya, Kırgız-Kazak bozkırlarına döneriz. Fena bir fikir değil mi, azizim Fedya! Sağlığım biraz düzelseydi, güzel ve gerçekleşmesi de gayet mümkün olan bir fikirdir bu. Doğrusu, eskiye nazaran şimdi kendimi daha iyi hissediyorum. Ancak yine de olması gerektiği gibi değil.

Kısacası, kışı Orda'da geçireceğim, kımızla tedavi kürünü tamamlayabilmek için yazın da Orda'dayım. Sonbahara doğru, eğer hayatta olursam, Petersburg'dayım ve seni öyle bir kucaklayacağım ki muhtemelen acıdan çılgılık atacaksın. Bozkırda, kardeşim, hayat

---

¹⁵ Burada da "Kazak" anlamında kullanılmaktadır. Dönemin terminolojisine göre Kazaklara genellikle "Kırgız" veya "Kırgız-Kaysak", Kırgızlara da "Kara Kırgız" denmekteydi (ç.n.).

yalnız biraz sıkıcı. Ama istediğim kadar tembellik ediyorum ve kimse işime karışmıyor. Sibiryalı bir doktorun, saygıdeğer bir zatın (sen onu tanımazsın) nasihatlerine uyararak yorucu hiçbir iş yapmamaya söz verdim. Yazmıyorum, okumuyorum, kısacası zihni kabiliyetlerimi yormuyorum. İşte benim uyguladığım tedavi yönteminin esası budur ve bendeki can sıkıntısının kaynağı da. Burada meşgul olacak, mesela kartal ve av köpeği ile veya tüfekte avlanmak gibi başka şeyler de bulunabilirdi, ama kahrolası sağlık durumum buna asla izin vermiyor. Yat, sadece yat. Bu kadar.

Mihaylo Mihayloviç, ne yapıyor? Onun körpe çocuğu ve bizim aziz arkadaşımız “Vremya¹⁶” nasıl? Selâm ve hürmetlerimi ilet, lütfen Mihaylo Mihayloviç’e, Nikolay’a ve sizinkilerin hepsine. Maykov’a ve hanımına samimî hürmetlerimi ilet. Polonski’ye ve Strahov’a da. Eğer Nikolay Kuroçkin’i görecekseniz, söyle kendisine, yazacağım ona.

Şimdi senden bir ricam var. Okuyacak bir şey yok, yukarıda dediğim gibi. Bu sebeple lütfen “Vremya”yı gönderin lütfen, daha sonra hesaplaşırız. Eğer maddi durumum elveriyorsa benim için “Sovremennik”e¹⁷ abone olur musun? Adresim: Batı Sibirya’daki Petropavlovsk şehri aracılığıyla Kokşetau istasyonuna.

Unutma, bana fotoğrafını gönder ve bana söz veren Maykov, Polonski ve Krestovski gibi dostlarımla yakından tanıdığım insanlardan fotoğraflarını al.

---

¹⁶ Vremya: Kelime anlamı “zaman” olan bu siyasî ve edebî dergi, 1861-1863 yılları arasında Petersburg’da M.M.Dostoyevski tarafından, F.M.Dostoyevski’nin ve “poçvenniki” (Batıcılara karşı kökü, millî değerleri savunanlar, gelenekçiler) adıyla bilinen bir grubun katkılarıyla yayımlanmaktaydı.

¹⁷ Sovremennik: Kelime anlamı “çağdaş” olan ve tanınmış Rus şair A.S.Puşkin tarafından temeli atılan, 1836-1846 yılları arasında Petersburg’da yılda dört defa yayımlanan edebî, sosyal ve siyasî bir dergidir. 1846 yılında dergiyi İ.İ.Panayev ile A.N.Nekrasov satın alır ve dergi 1847 yılından itibaren her ay çıkmaya başlar. Belinski, Turgenyev ve Herzen gibi tanınmış isimlerin yazılarına yer veren bu derginin 1853-1856 yılları arasındaki yönetmeni N.G.Çernişevski idi.1858 yılından itibaren liberaller ile muhafazakârların polemiklerine ağırlık veren dergi, devrimci demokratların merkezi hâline gelmiştir. Dergi, çarlık emriyle 1868 yılında kapatılmıştır.

Mariya Dmitriyevna'ya derin bir hürmet beslediğime şahitlik ediyorum, umarım daima sıhhatli olursunuz. Biz günahkârları unutmayınız.

F.M.Dostoyevski'ye

15 Ekim 1862, Kökşetav

Aziz dostum, Fyodr Mihayloviç.

Yakında yurt dışına çıkacağını yazdığın mektubu çoktandır almıştım ve ne zamandan beri sana yazmak istiyordum. Nihayet gördüğün gibi şimdi yazıyorum. Hakkımda neler düşünüyorsun, Tanrı bilir. Öldü mü, hasta mı, diyorsundur. Bu arada kendimi hem bedenen hem ruhen çok kötü hissetsem de hâlâ hayattayım. Birinciden can sıkıntısından, ikinciden Kırgızların (burada Kazakların) her dakika, her saat görmek zorunda olduğum mantıksızlıklarından duyduğum dehşetten. Üstelik tüm bunlardan doğan izlenim o kadar dayanılmaz bir hâl alıyor ki bir umut ışığı, daha doğrusu çevredeki boşluktan elbet bir gün kurtulma umudunun ışığını görmüyorsun.

Bir vakitler hayatımı yurttaşlarıma yararlı olacak işlere adanmak için, onları memurlardan ve zengin Kazakların despotluğundan kurtarmak için sultan olmayı aklıma koymuştum. Bununla ben, her şeyden evvel, yurttaşlarıma onlar için tahsilli bir sultanın ne kadar yararlı olacağını örnekle göstermeyi düşünüyordum. Böylece yurttaşlarım gerçekten tahsil görmüş bir insanı, (hep gördükleri) Rus memurlarını değil, davranışlarından Rus terbiyesi konusunda bazı sonuçlar çıkarmayı başaracakları bir

insanı görmüş olacaktı. Bu maksatla Atbasar bölgesi ağa sultanlığı¹⁸ seçimi için aday olmayı kabul ettim. Ancak seçim memur entrikaları olmadan geçemezdi. Hem bölgenin zengin beyzadeleri hem memur beyler, ayrı ayrı muhalif oldular. Anlıyor musun neden? Çünkü ilin zengin beyzadeleri ağa sultanı soymakla elde ettikleri birkaç bini kaybederdi. Memur beylerin ise, gerçekten sultan olsaydım, işleri doğru ve adil yürütmeleri gerekirdi. Gördün mü, burada memurlar için bir nevi “olmak veya olmamak” meselesi çıkmıştı.

Altını çizmeliyim, benim tarafımda Rus iktidar güçlerinden sadece o sırada valilik görevini yürüten ve seçimi yöneten Gutkovski Beyefendi vardı. Memuriyetimle ilgili gelişmeler, zenginler ile mevki düşkünü Ordalıların [Kazakların] gururuna dokunmaya ve onları korkutmaya başladı. Eğer Valihanov sultan olursa sonucu herkes için kötü olacak çünkü, “güya o eşitlik taraftarıdır ve size katıksız Kazak kardeşleriniz gibi zenginliğinize ve mensubu olduğunuz boya göre muamele etmeyecek.” demişler. Ayrıca hakkımda öyle bir söylenti yaymışlar ki güya ben Allah’a inanmıyormuşum ve Hz. Muhammed’e düşmanmışım. Böyle şeyler, özellikle de Rus mayorlar (“mayor” binbaşı demektir, Kazaklar Rus memurların hepsini böyle adlandırırılar) tarafından söylendiğinde yarı vahşî ve geleneklerine bağlı bir halkın üzerinde tesir bırakmadan geçmez. Hemşerilerim, biliyorsun ki, belki de Doğu’nun [büyüğe, yönetene] saygı gösterme anlayışından olsa gerek, Rusların yönergelerine ve emirlerine daima uyarlar.

---

¹⁸ Ağa sultan: 1824-1854 yılları arasında kullanılan unvan olup “sancak beyi” veya “nahiye müdürü” karşılığındadır. Çarlık Rusya’nın 1822’deki “Sibirya Kırgızları [Kazakları] Hakkındaki Kararı”na göre Kazak toprakları “okruglere” (bölgelere) taksim edildi. “Okrug” merkezine Rusça “prikaz” denirdi. Kazaklar ise “duan” [“meclis” anlamındaki “divan”dan] olarak adlandırdı. Bu karara göre Orta Jüz’ün Kazakları 1824-1868 yılları arasında sekiz “duan”a (Kökşetav, Karkaralı, Amankaragay, Akmola, Ayagöz, Üşbulak, Bayanavıl, Kökpekti) bölündü. 1859 yılının sonunda Kusmurın “duanı” kapatıldı (ki 1852 yılından itibaren Amankaragay “duanı”na böyle denmekteydi) yerine Atbasar “duanı” açıldı. Ancak Kusmurın bölgesinin esas bölümünü oluşturan Kızıljlar ili 1859 yılının sonlarına doğru Kökşetav “duanı”na bağlanmıştı. Çokan Velihanov, 1835 yılında Kusmurın’da dünyaya gelmişti.

Böylece iki fırka [parti] oluştu. Birincisi Baganalıların¹⁹ Hokand Hanlığı sınırlarında yaşayan göçebe ve vahşî mirasçılarının dört ilçesinden oluşuyor. Bu yabanî fırka, saç dipten kesilmemiş ve günde beş defa abdest almayan birinin sultan olmasını istemiyor. Üstelik Baganalılar, sultan olursam erkeklerinin hepsini orduya, çocuklarını da okula yazdıracağımdan korkuyorlar. Böyle telkin edilmiş.

Diğer ve bana sadık olan ikinci fırka [parti] ise, önceleri tâbi olan üç ilden ve bu ilçenin tüm sultanlarından oluşuyor. Seçim başlıyor, ama seçimden önce muhalif fırka, general-valinin²⁰, doğup büyüdüğü “-chen” ile biten Münhen’i bırakıp kız kardeşiyle birlikte geldiği bağımsız Tatariya’daki Kazakları soyup soğana çevirmek ve topladığı paralarla karısına “portakal çiçekleri²¹ ve incilerle süslenmiş bir taçla tamamlanan, egzotik kumaşlardan dokunmuş kurdelelerle bezenmiş elbise” diktirmek isteyen Bavyeralı Alman sekreterini ziyaret ederler. Seçimde ben zirvedeyim. Oy çokluğuyla seçiliyorum. Bende 25, muhalifim olan Baganalı’da ise 14 oy.

Kanuna göre “ağa sultan”lık için şu yollar var: Birinciden sultanlar ve rütbeli Kazaklar veya il yönetiminde 9 yıl görev almış kişiler “ağa sultan” olarak atanır. İkinciden seçimde oy çokluğu ile üstün gelen kişi “ağa sultan” olur. Üçüncüden sultanlar arasındaki üstünlüğüne, imtiyazına göre seçilir. Rakibim, sıradan bir Kazak idi ki aslında bu kararı etkilemez, fakat o okumamış biri ve bir değil

---

¹⁹ Baganalı: Kazak seçerisinde Orta Cüz’deki (yüz) Kazak boylarından biridir. Bazı kaynaklar, Baganalı boyunun Naymanlara kadar uzandığını ileri sürer. Kimi araştırmacılara göre Baganalı, müstakil bir boy birliğidir. Bu boy, Cezkazgan ve Kızılorda bölgelerini yurt edinmişlerdi. Savaşta kullandıkları “uran” (parola) “Kaptagay”, ongunları ise “bakan”(dik çizgi ile gösterilen “direk”, “sırk”)dır.

²⁰ Vali, “baron”, “graf” ve “dvoryan” gibi asilzade unvanlarıyla tanınmış bir ailenin mensubu olan Gustav Karloviç fon Frederiks idi. G.K.Frederiks, 1854-1858 yılları arasında Sibirya Kırğızları [Kazakları] Vilayeti askerî valisi idi.

²¹ Çokan Velihanov burada Walter Scott’un “İvanhoe” adlı romanında geçen bir cümleyi kullanmıştır. Bahsedilen kadın elbisesi 19. yüzyılın 30’lu-60’lı yıllarında Rusya’da moda olan ve sadece zengin insanların hazırlatabildiği, satın alabildiği bir tür gelinliktir. Bu gelinliğin asıl bölümünü, başlangıçta (Fr. fleur d’orange) portakal çiçekleriyle, daha sonra bal mumundan yapılmış çiçeklerle ve incilerle süslenmiş taç oluşturur.

birkaç defa mahkeme görmüş biridir²². Bu seçim aslında bitmiş bir işti. Ağa sultan olmam için tüm kanunî şartları haizim, üstelik az oy almış olsaydım yine de okumuş biri olarak beni vahşi Ordalı'ya [Kazak'a] tercih etmeleri gerek. Vali, “Ümitli olun, Velihanov Bey.” diyor. Ben de kanun benden yana nasıl ümitli olmayayım diye düşünüyorum. Fakat rakibim ümitsizliğe kapılmıyor, vazgeçmiyor. Geçen kış o Omsk'a üç bin ruble götürdü ve iki mahkumu serbest bıraktırdı. Bu işte ona sekreter²³ yardım etti. Sekreter şimdi de ona para topla ve adamlarını gönder, han seçilirsin diyor. Paralar Omsk'a gidiyor. Ben şu ana kadar “suçları” sayıp döken çok makale okusam da bu sefer utanırlar alçaklar diye düşünmüştüm. Çünkü ben sıradan bir aday değilim. Gururum isyan etmeye başladı. Aniden Gutkovski'den haber alıyorum. Baganalıların Omsk seferleri meyvesini vermiş. General vali seni asla tayin etmek istemiyor, diyor Gutkovski. Gerçekten de bizde, Rusya'da kanunlar henüz generaller için değil. Ayrıca generallerin daha çok “tabîî Kazakları”²⁴ sevdiklerini biliyorum. Çünkü “tabîî Kazaklarda” biliyor musunuz, güya “Doğu'ya has hırs” daha fazla imiş.

“Giray kaşları çatık oturuyordu. Dudaklarının arasında ise...” vd. İtiraf etmeliyim ki her şeye rağmen ben böyle bir pasaj beklemiyordum. Ne düşünüyorsun, dostum? Vaziyetimizi bir tasavvur et lütfen, ben Rusya'da yetişmiş Kazakları kastediyorum. Hemşerilerimiz sırf günde beş defa Allah'ı övme [dua etme] politikasından dolayı bizi döne ve dinsiz olarak görüyorlar. Generaller de “güya Doğu'ya has hırs az olduğu” için beni sevmiyorlar. Kahretsin, nedir bu? Şeytan diyor ki al başını bozkıra kaç.

Lütfen, akıl ver, ne yapmalıyım? Gerçekleşmesi için yazılı talepte bulunmak, anayasa istemekle aynıdır. Hapse atarlar, daha sonra “Makar'ın çitliğine çalışmaya” yollarlar. Ben Petersburg'daki

²² “Ağa sultan” olacak kişinin hiçbir adli suç işlememiş olması, başka bir deyişle mahkeme görmemiş olması gerekmektedir.

²³ Vali General G.K.fon Fridrihs'in sekreteri [yardımcısı] Bavyeralı bir Alman olan Gustav Kun idi.

²⁴ “Tabîî Kazaklar”, daha doğrusu “okumamış ve görgüsüz” Kazaklar.

bazı yöneticilere yazdım bile. Sen bu meselenin daha çok duyulmasını sağla, tüm arkadaşlarımıza anlat ki şehrin dört bir yanına yayılsın.

Mihaylo Mihayloviç'e ve ailedeki herkese samimi hürmet ve selâmlarımı ilet. Mariya Dmitriyevna'ya duyduğum hürmetin derinliğine şahitlik et ve Nikolay'a selâmımı söyle. Beni soran herkese eğilip selâm ederim.

Valihanov

Adresimi hatırlıyorsundur. Sibirya'daki yer adlarının senin gibi halis bir Petersburglu tarafından anlaşılması zor değildir. Yine de adresimi yazayım: Kokçetavskaya stanitsa, çerez g.Petrovlovsk Zapadnoy Sibirii.

Fotoğraflar:

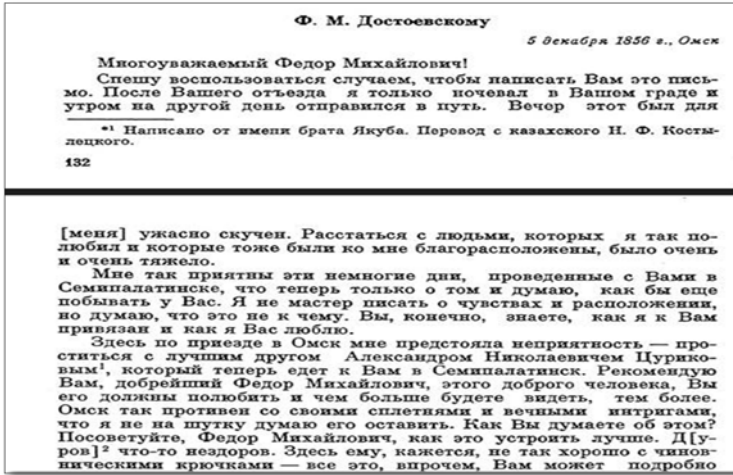
1. Fotoğraf: Çokan Velihanov ile F.M.Dostoyevski,
Semipalatinsk şehri, 1858 yılı²⁵.

²⁵ Şimdiki adıyla Semey şehrinde N.Leybin'in fotoğrafhanesinde çekilen bu fotoğraf, mektupların yer aldığı Çokan Velihanov'un 5 ciltlik eserler külliyyatında da yer almaktadır. <http://mytashkent.uz/2014/02/04/f-m-dostoevskij-i-chokan-valihanov/>; http://www.fedordostoevsky.ru/around/Leibin_N/ (Erişim: 22.07.2016).

2. Fotoğraf: Çokan Velihanov ve F.M.Dostoyevski Anıtı²⁶

3. Fotoğraf: Çokan Velihanov'un 5.ciltlik eserler külliyyatının 5.cilinde yer alan, F.M.Dostoyevski'ye yazdığı mektubun metninden bir parça.

²⁶ Kazakistan'ın Semey şehrindeki F.M.Dostoyevski Müze Evi'ndeki bahçede bulunan Çokan Velihanov ve F.M.Dostoyevski Anıtı. <http://dostoevsky.kz/dom-muzei-f-m-dostoevskogo-v-g-semey/istoriya-muzeja.html> (Erişim: 13.06.2016).